

Смолянук Володимир Федорович
 Білошицький Володимир Іванович
 Крутій Вадим Олександрович

Причини трансформацій політичних систем: безпековий підхід

УДК 321.02(045)
 DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-5-6-74-81>

Смолянук Володимир Федорович
 доктор політичних наук, професор,
 завідувач кафедри політичних технологій
 Державного вищого навчального закладу
 «Київський національний економічний
 університет імені Вадима Гетьмана»
 пр-т Перемоги, 54/1, Київ, Україна
 Білошицький Володимир Іванович
 кандидат політичних наук,
 старший викладач кафедри
 військової підготовки
 Національного технічного
 університету України
 «Київський політехнічний інститут
 імені Ігоря Сікорського»
 вул. Верхньоключова, 4, Київ, Україна
 Крутій Вадим Олександрович
 кандидат політичних наук, експерт
 Інституту стратегічних комунікацій
 і партнерства
 вул. Шолом-Алейхема, 11, Київ, Україна

Політична система суспільства була й залишається головним інструментом реалізації поточних та стратегічних прагнень владних суб'єктів, полем їх активної взаємодії з соціальними групами, окремими громадянами, закордонням. При цьому держава традиційно вважається ключовим складником політичної системи, що визначає її загальні характеристики. Ступінь трансформації політичної системи залежить як від історичних чинників, так і конкретно-історичних умов розвитку. Демократична трансформація диктується необхідністю легітимного оновлення органів влади, зміни політичних еліт, вироблення нових підходів щодо планування політичних перспектив тощо. За авторитарних (тоталітарних) режимів масштабні трансформації політичної системи пов'язані або зі змінами державного керівництва, або стратегічного курсу держави. Нові акценти у трансформацію політичних систем внесла гібридна війна як принципово інший різновид силової взаємодії політичних суб'єктів, де збройна боротьба розглядається лише як «один із» способів перемоги. Розширення простору боротьби шляхом активних різнорівневих та різнопланових впливів на противника (дипломатичних, інформаційних, соціально-психологічних, економічних, енергетичних, екологічних, терористичних та інших), які за своєю інтенсивністю та наслідками не поступаються воєнним діям, ставить політичні системи перед необхідністю швидких трансформацій (включно з елементами державно-управлінської імпровізації) з метою досягнення цілей війни.

Ключові слова: політична система суспільства, держава, безпека, виклик, загроза, небезпека, ризик, гібридна війна.

Вступ. Політична система суспільства обґрунтовано вважається одним з центральних понять політичної науки. Засновники структурно-функціонального аналізу політики (Т. Парсонс, Р. Мертон, Дж. Хоманс) пояснювали першість політичної системи над іншими системними утвореннями соціуму насамперед через її такі характеристики: а) владну зверхність, здатність накопичувати владу й транслювати владні нормативи (вимоги, приписи, розпорядження) практично кожному члену суспільства незалежно від його соціального статусу, фізичного чи психічного стану, а також будь-якій соціальній групі, включно з народом, нацією; б) можливість залучити до владно детермінованих дій інші суспільні сфери, формально не позначені вертикальними відносинами «панування – підпорядкування» (наприклад, духовно-культурну, інформаційно-комунікативну, екологічну та ін.); в) монопольне використання примусових форм забезпечення колективної життєдіяльності, а також примусового обмеження (вилучення) індивідів та соціальних груп, що демонструють антидержавні погляди; г) здатність інтегрувати якісно несхожі соціальні групи, а за потреби – їх мобілізувати з метою вирішення завдань, що є особливо важливими для правлячого суб'єкта (авторитарні й тоталітарні режими) чи суспільної більшості (демократичні режими). Всі ці

характеристики властиві політичній системі України. Разом із тим їх значення у політичному процесі є неоднорідним. Останнім часом особливого значення набувають безпекові можливості політичних систем, що будуть розглянуті нижче.

Сутність політичних систем суспільства.

Політичною системою суспільства в широкому сенсі пропонується вважати «інтегровану сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичної організації і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію» [2, с. 511].

В окремих роботах виокремлюється владно-управлінський сенс політичної системи суспільства. Вона трактується як «сукупність державних і недержавних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому». Ця система включає в себе соціальний зміст влади, її носіїв, взаємодію з економічним ладом. Вона визначає інститути, організації, через які реалізується влада в суспільстві й регулюються політичні відносини, а також принципи, норми й спрямованість діяльності інститутів політичної влади [12, с. 632].

Продуктивним є соціологічний підхід щодо усвідомлення суті політичних систем: це «цілісне утворення, впорядкована сукупність політичних інститутів, ролей, відносин, процесів, принципів політичної організації суспільства, які підпорядковані кодексу політичних, соціальних, юридичних, ідеологічних, культурних норм, історичним традиціям та установкам політичного режиму конкретного суспільства» [5, с. 291]. У такому разі домінують соціально зумовлені характеристики політичної системи (інститути, ролі, відносини тощо), тоді як її владна першооснова завуальовано проступає в «політичній організації суспільства». Втім, таке визначення слід визнати по-своєму продуктивним.

Додамо одне з енциклопедичних визначень політичних систем, яке, підкреслюючи динамічно-змінний характер їхнього розвитку, фактично заперечує можливість статичного існування політико-системних утворень в об'єктивно нестабільних суспільних умовах. Такий підхід додатково урізноманітнює набір сутнісних параметрів політичних систем. Отже, політичною системою суспільства доцільно вважати цілісну й динамічну сукупність однотипних, доповнюючих одна одну ролей, відносин та інститутів влади, що «взаємодіють на основі єдиних норм і цінностей, домінуючих у суспільстві соціальних груп, які задаються інтересами і дають їм змогу реалізовувати свої цілі й наміри» [7, с. 506]. Змінними одиницями аналізу в такому разі слід вважати «домінуючі соціальні групи», «ролі», «відносини», «інтереси», «цілі», «наміри», комбінація взаємовпливів та взаємозалежностей яких може бути досить широкою.

В Україні виділяються кілька груп наукових студій, які так чи інакше стосуються політичної системи незалежної України. Окрему групу утворюють дослідження перехідної постсоціалістичної держави, закономірностей її існування, спрямованості подальших трансформацій. До іншої групи належать праці, в яких системно розглядаються передумови, особливості формування і специфіка функціонування політичної системи, її інститутів і механізмів. Ще одна група – це порівняльно-політологічні дослідження, де вивчається досвід функціонування політичних систем інших країн. Специфічною групою є дослідження, які визначають основні вектори модернізації вітчизняної політичної системи. Нарешті, виділяється група робіт, що висвітлюють окремі аспекти її становлення і розвитку. При цьому багатопланові, системні дослідження із заявленої проблематики, враховуючи суперечливість, складність політичного процесу в пострадянській Україні та необхідність неупередженої оцінки швидкозмінних і різноспрямованих подій, з'явилися лише наприкінці 90-х років [6, с. 124–141].

Необхідно вказати на постійну присутність тематики політичної системи суспільства в науко-

вій продукції провідних аналітичних структур України. Наприклад, більшість щорічних послань Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України», у підготовці якого активну участь беруть науковці й аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, інших державних структур, як правило, містить розділ «Політична система» (або «Реформування політичної системи»), де висвітлюються найбільш актуальні проблеми її функціонування та пропонуються шляхи оптимізації [1].

Як видно, значна частина політологічних напрацювань українських учених присвячена проблематиці політичної системи, насамперед специфіці її становлення, спрямованості розвитку, особливостям впливу на суспільство або його окремі фрагменти, інституційному вдосконаленню, функціональній збалансованості тощо. При цьому велика увага приділяється політичній поведінці не лише держави, а й недержавних структур, які в умовах демократичного транзиту відігравали та відіграють досить помітну роль.

Вважаємо за необхідне вказати на домінування дещо спрощеного інституційного (інструментального) підходу у визначенні її сутності й змісту. Як правило, політична система подається як складна сукупність різнорівневих та різноорганізованих інституцій (інститутів) держави і суспільства, а також форм взаємодії між ними, що спрямовані на здійснення політичної влади. З одного боку, це досить продуктивно, оскільки дає змогу скласти наближене до дійсності уявлення про масштаби концентрації/розподілу владного потенціалу, механізми «перетікання» влади у найбільш важливих напрямках, найбільш дієві ланки політичної системи, а також видимі та приховані результати практичного застосування політичної влади. З іншого боку, системний аналіз політики апіорі передбачає використання певної ідеальної конструкції, якій відповідають (не відповідають), до якої наближаються (від якої віддаляються) реальні владні процеси. У цьому сенсі конституційно визначена політична система, що базується на засадах суспільної та державно-управлінської статичності, може не співпадати з реально існуючою, яка перебуває у стані невпинної динаміки. Йдеться про присутність у реальній політиці її слабо прогнозованого, ірраціонального, багато в чому алогічного складника. Метафорично це позначається через феномен так званих «чорних лебедів», якими є непередбачувані, непрогнозовані події, явища, візити, домовленості, що можуть «втрутитись» у реальну політику й докорінно змінити перебіг політичного процесу. Відповідно, претендувати на змістовний абсолют не може жодне із наведених вище тлумачень політичної системи.

З огляду на стрімке насичення інформаційного простору України західними науковими розроб-

ками, наведемо визначення політичної системи з Британської енциклопедії (США), яка, залишаючись змістово спорідненою з українськими аналогами, трояко розкриває сутність цього поняття. У вузькому (традиційному) значенні політична система – це сукупність формально-правових інститутів, які становлять «уряд» або «державу». У більш широкому плані політична система охоплює як визначені законодавством, так і фактичні форми політичної поведінки, не лише правову організацію держави, а й реальність її функціонування, яка може суттєво відрізнятись від нормативно прописаних форм. Ще більш широко політична система розглядається як сукупність «процесів взаємодії», як підсистема соціальної системи, що взаємодіє з іншими неполітичними підсистемами, насамперед економічною. З точки зору західної політології це особливо підкреслює важливість неформальних суспільно-політичних процесів та наголошує на вивченні політичного розвитку у всій його різноманітності [18].

У такому разі додатково слід наголосити на властивому західним науковим школам плюралізмі гносеологічних підходів щодо визначення сутності політичної системи, «нежорсткої» оцінки її якісних рис та інклюзивних можливостей. При цьому аж ніяк не ставиться під сумнів дотримання західними енциклопедичними виданнями принципів істинності, об'єктивності, неупередженості наукових визначень, їх «конструктивного релятивізму» (відносно повноти інформації) як запрошення до нових дискусій. Це певним чином контрастує з окремими науковими підходами, які, зберігаючись у вітчизняному науковому просторі, невиправдано захищають «непорушні», «стаціонарні» (насправді архаїчні) пояснення важливих соціальних конструкцій, до яких, безсумнівно, належить політична система суспільства.

Політичні системи суспільств ризику. Розглянемо причини змін політичних систем. Будь-яка політична система відчуває вплив двох протилежних сил: а) сили, що спрямована на підтримання (забезпечення) стійкості політичної системи, джерелом якої виступає керівний орган політичної системи; б) сили, орієнтованої на її розхитування, послаблення, ліквідацію, що є метою внутрішніх та зовнішніх антисистемних сил. Пояснення другої сили доцільно здійснювати з позицій безпекової методології.

Безпековий підхід відбиває одну з методологічних інновацій останнього часу – теорію суспільства ризику, розроблену Ульріхом Беком (1944–2015) та Ентоні Гіденсом (нар. 1938). На погляд У. Бека, сутність суспільства ризику полягає в заміні «позитивної» логіки суспільного розвитку, яка домінувала в індустріальних суспільствах та пропонувала накопичення і розподіл багатств їх головними ціннісними домінантами, на «негативну» логіку

виробництва й поширення ризиків. У сучасних суспільствах відбуваються динамічні процеси урізноманітнення, універсалізації, концентрації та глобалізації ризиків, які повністю нехтують інститутами громадянства, національними особливостями, державними кордонами, міграційними обмеженнями, іншими суверенними ознаками та загрожують людству в цілому [3].

З одного боку, це відбиває багатократне посилення наукових, а на їх основі – виробничих ресурсів людства, з іншого – демонструє його ж безпорадність перед власними здобутками, моральне осмислення наслідків, застосування яких поступається власне технологічним досягненням. Кожен з технологічних проривів (йдеться про керований ядерний синтез, клонування живих організмів, штучний інтелект, медицину трансплантацій, кріомедицину, роботизацію ключових сфер життєдіяльності людини тощо), попри безумовні позитиви його практичного втілення, одночасно виступає стимулятором нових викликів і загроз, раніше невідомих. Як наслідок, у розвинених країнах сучасного світу виробництво багатств на новій технологічній основі супроводжується не меншим за своїми масштабами виробництвом ризиків.

Е. Гідденс вводить поняття «середовище ризику», відносячи до нього: а) загрози та небезпеки суспільного походження; б) загрози насильства над людиною, що є результатом насичення воєнної сфери високотехнологічними розробками; в) загрози усвідомлення недоцільності людського існування взагалі. В тому чи іншому форматі подібні загрози стосуються будь-якої політичної системи (держави), мінімізуючи її шанси на подальший поступальний розвиток (прогрес) відповідно до канонів індустріальної епохи. На цій основі Е. Гідденс розуміє розвиток суспільства ризику як поєднання двох процесів – структуризації та інституалізації. Перший з них означає відтворення суб'єктами норм і правил політичної взаємодії в чітко визначених просторово-часових рамках. Другий передбачає створення й закріплення модернових політичних інститутів і практик, які мають забезпечувати адекватне реагування і пристосування політичної системи до умов сучасності. Структуризація та інституалізація, що утворюють суспільну макроструктуру, спільно конструюють стійкий формат влади, здатний ефективно протидіяти ризикам [4].

З огляду на можливість кваліфікації більшості сучасних суспільств як «суспільств ризику», пропонується розкрити безпековий підхід щодо трансформації політичної системи суспільства таким чином.

Будь-яке суспільство та побудована на його основі політична система відчувають постійний вплив принаймні трьох деструктивних сил різної інтенсивності – викликів, загроз, небезпек. У теорії

національної безпеки викликом є «подія, явище, процес, інші фактори, які за наявності певних умов одночасно можуть бути оцінені і як можливі небезпеки, і як додаткові можливості стосовно реалізації національних інтересів» [13, с. 91], загрозою – події, явища, процеси, які створюють небезпеку національним інтересам (перешкоджають їх реалізації) та формують певну можливість спричинення збитків (шкоди) національним цінностям [17, с. 435], небезпекою – «можливість за певних умов набуття явищем (предметом, процесом, соціальним феноменом) здатності адресної дії на той чи інший предмет та спричинення йому відчутної шкоди, збитку» [14, с. 243].

Різниця між названими деструктивними впливами є надзвичайно важливою. Так, виклики слід сприймати як численні повсякденні імпульси, що сприймаються суспільним суб'єктом, вмонтованим у систему, як даність та змушують його коригувати власну поведінку (життєдіяльність) у спосіб, що продовжує його еволюцію на вже апробованих підставах. Різновидами викликів можуть бути зміна природних умов, відхилення стану здоров'я, зрушення (розширення) звичного формату соціальних взаємин, втрата (набуття) статусних характеристик та ін., що вимагає певних контрдій, проте не ставить під сумнів існування суб'єкта.

Загроза є більшим деструктивом, ніж виклик. При цьому соціальні загрози, викликані суперечливим характером суспільного розвитку, як правило, домінують над загрозами природного або техногенного походження. Формування певної загрози (сукупності загроз) означає суттєве підвищення ймовірності, як правило, зовнішнього послаблюючого або руйнівного впливу на суб'єкт, що може суттєво порушити базові характеристики його функціонування та поставити перед необхідністю якісних змін. Кількісно загрози поступаються ризикам, проте набагато переважають їх в якісному (деструктивному) плані.

Нарешті, небезпека виступає актуалізованим деструктивним впливом, який в особливо гострій формі ставить під сумнів існування суб'єкта в його наявному вигляді. На порядок денний виходять або необхідність його захисту (оборони) з метою відстоювання вже набутих якостей, або необхідність фундаментальних змін, які дадуть змогу пристосуватися до нових умов існування, або перспектива поглинання іншим соціальним суб'єктом, більш потужним за своїми можливостями.

Наведені вище міркування безпосередньо стосуються політичної системи суспільства. Виклики, що діють на систему, призводять до локальних трансформацій у її структурі, функціях, спрямованості розвитку, коригують системні характеристики, проте не заперечують їх природу та еволюційні сюжети. Загрози потребують від системи інституційних трансформацій, зокрема створення внутріш-

ніх підсистем, що можуть бути визначені як цільові механізми ліквідації (мінімізації) загроз з метою збереження загальносистемної цілісності та продуктивності. Небезпеки є найбільш деструктивними впливами на систему, які досить часто призводять до її значних, іноді непоправних змін. У разі об'єктивації небезпек доречно стверджувати про критичну трансформацію політичної системи з метою її виживання, наслідком чого здебільшого є глибинні зміни суспільства, держави, соціальних груп, окремих індивідів, причетних до політичної системи.

Аргументуємо наведені вище постулати практичним досвідом системної реакції на негативні подразники соціально-політичного походження. Зокрема, усталеним елементом сучасних політичних систем є їх внутрішня підсистема, що претендує на статус самостійного системного утворення. Йдеться про «систему забезпечення національної безпеки». Остання найчастіше визначається як «складник системи національної безпеки, сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених механізмів (інституційних, організаційних, правових тощо) та суб'єктів забезпечення національної безпеки (посадових осіб держави, органів державної влади і місцевого самоврядування, державних установ, сил і засобів сектору безпеки, інститутів громадянського суспільства, окремих громадян), які на основі чинного законодавства трансформують політику національної безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність (заходи політичного, правового, організаційного, воєнного та іншого характеру) з метою реалізації національних інтересів (насамперед виявлення, прогнозування, попередження та нейтралізації загроз безпеці людини, суспільства й держави)» [16, с. 355].

Простежується чітко позначена зверхність політичної системи суспільства над системою забезпечення національної безпеки. Але при цьому стійкість політичної системи безпосередньо залежить від дієздатності безпекової системи, яка має своєчасно й ефективно відреагувати на виклики, загрози й небезпеки, адресовані всім основним елементам (державі, суспільству, окремим групам населення, громадянам).

Доречно підкреслити таку паралель: у західних країнах упродовж ХХ ст. відбувалось синхронне становлення і теорії політичних систем, і теорії національної безпеки. Об'єкт їх вивчення практично співпадав – політична влада, держава, суспільство, державно-громадянська взаємодія, цілі суспільного розвитку, механізми мінімізації дисфункціональних впливів тощо. Разом із тим об'єктивно відрізнялося предметне поле наукового студювання: політична система розглядалася в межах насамперед інституційного та структурно-функціонального аналізу, національна безпека – в межах національних інтересів, національних цінностей та способів їх відстоювання (захисту).

Починаючи з кінця ХХ ст. (з прискоренням процесу становлення «суспільства ризику») спостерігається зближення предметних одиниць як теорії політичних систем, так і теорії національної безпеки. Можна навіть стверджувати про виникнення своєрідної конвергенції між обома напрямками – системно-політичним та безпековим, що, на наш погляд, слід розцінювати як міжпредметний позитив сучасної гуманітаристики.

Для доведення цього припущення застосовують деякі нормативно-правові акти, що стосуються національної безпеки України. Зокрема, проаналізуємо визначені у Законі України від 19.06.2003 р. «Про основи національної безпеки України» (з наступними змінами) сфери забезпечення національної безпеки та загрози, що виникають у кожній з них [9]. Конкретніше: зовнішньополітична сфера – 3 загрози, сфера державної безпеки – 8 загор, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону – 10 загор, внутрішньополітична сфера – 4 загрози, економічна сфера – 14 загор, соціальна та гуманітарна сфери – 7 загор, науково-технологічна сфера – 6 загор, сфера цивільного захисту – 5 загор, екологічна сфера – 7 загор, інформаційна сфера – 5 загор. Отже, в національному законодавстві йдеться про 12 сфер, у яких мають здійснюватися активні заходи протидії 69 загорам.

Вважаємо, що законодавчо визначений перелік сфер не є вичерпним. Додатковими сферами забезпечення суспільства, держави, громадянина цілком могли б бути названі енергетична, фінансова, кібернетична, етнонаціональна, міжконфесійна, демографічна, міграційна, продовольча, морська та ін. сфери. Неважко передбачити, що й кількість загор виросла б набагато.

Маємо вказати на складний баланс загор національній безпеці, що мають загальний характер (стосуються більшості країн), та загор, які мають конкретно-історичний контекст (стосуються певної країни в її наявному державотворчому дискурсі). Так, чинна Стратегія національної безпеки України від 06.05.2015 р. до законодавчо визначених загор додає «актуальні загрози національній безпеці України», що сприймаються особливо гостро саме зараз [10]. Ними, зокрема, названі: агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території (7 позицій); неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України (5 позицій); корупція та неефективна система державного управління (3 позиції); економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення (9 позицій); загрози енергетичній безпеці (4 позиції); загрози інформаційній безпеці (2 позиції); загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів

(2 позиції); загрози безпеці критичної інфраструктури (3 позиції); загрози екологічній безпеці (4 позиції).

Всього 39 загор, частина з яких є не просто новими для незалежної України, а мають характер реальних небезпек українській державності. Якщо об'єднати «загрози» у версії 2003 р. та «актуальні загрози» у версії 2015 р., то загалом маємо 108 загор, що потребують адекватного й при цьому оперативного реагування на них з боку держави й суспільства.

Критично вкажемо на різницю між українським та західним трактуванням викликів, загор і небезпек. Західні джерела та документи, що стосуються проблематики національної безпеки, на рівних оперують термінами «виклик» і «загроза». Крім того, на Заході досить часто вживається термін «ризик» як синонімічне доповнення до названих вище дисфункціональних впливів на середовище безпеки, яке за своїми ключовими ознаками є практично тотожним політико-системному середовищу [11, с. 593]. На противагу цьому у вітчизняному нормативно-правовому просторі та державно-управлінській практиці більш вживаною вербальною одиницею, яка є сполучною ланкою між «викликами» й «небезпеками», закріпилась «загроза».

Конкретизація загор за сферами їх реального або потенційного прояву стала нормою продукування вітчизняних стратегій національної безпеки. Так було у 2007, 2012 та 2015 роках, коли були введені в дію стратегії, підписані, відповідно, президентами В. Ющенком, В. Януковичем та П. Порошенком. Крім того, загрози, що стосуються конкретних сфер забезпечення національної безпеки, названі у чинних Стратегії кібербезпеки України від 27.01.2016 р. (6 визначень) та Доктрині інформаційної безпеки України від 29.12.2016 р. (7 визначень).

Віддаючи належне змістовній глибині терміна «загроза», автори статті критично ставляться до перспективи її абсолютизації як головної гносеологічної одиниці у сфері забезпечення національної безпеки. Зокрема, у цьому контексті доволі суперечливо сприймається пропозиція паспортизації загор національній безпеці України за статичними й динамічними ознаками, сферами прояву, ресурсним забезпеченням, очікуваними результатами та ін. показниками [15, с. 271]. Синергетична (непрогнозована) природа продукування загор та нелінійний характер їх впливу на політичну систему цілком здатні зруйнувати будь-які визначені наперед способи протидії загорливим ситуаціям.

Аргументом на користь такого твердження може стати, наприклад, сприйняття Російської Федерації євроорієнтованими політичними колами України у часовому інтервалі перебування на посаді глави російської держави В. Путіна: 2000–2012 рр.: РФ – виклик (фаза безперервного

коригування українсько-російських міждержавних взаємин як вимушена відповідь на критичне сприйняття російським політичним керівництвом державотворчих перспектив України); 2013 р.: РФ – загроза (фаза стрімкого розмежування України та Росії на підставі євроінтеграційного вибору України та його різкої критики з боку Кремля); 2014 р. і далі: РФ – небезпека (фаза бойових дій між Збройними силами та іншими збройними формуваннями України з регулярними частинами РФ та підтримуваними Росією найманцями), яка у разі поразки поставить питання про існування Української держави.

Те ж саме, тільки в оберненому відображенні, можна сказати й про НАТО: від загрози й небезпеки, якими Альянс позначався у радянські часи, він пройшов шлях до стратегічного партнера, воєнно-політичного союзника, ефективного механізму забезпечення коаліційної безпеки, врешті-решт мети євроатлантичного руху України.

Як видно з цих двох історичних ремарок, паспортні узагальнення сукупності загроз не можуть бути істинними за всіх конкретно-історичних обставин. Тим більше у разі посилення ірраціональних, алогічних елементів реальної політики не стільки держав, народів та наддержавних об'єднань, а насамперед політичних лідерів, що їх представляють.

У світлі останніх законодавчих ініціатив України вважаємо за необхідне вказати на таке. Ймовірно, кількісна фіксація загроз, спрямованих проти національної безпеки України, не є продуктивним шляхом убезпечення держави і суспільства. Безпечове бачення будь-якої суспільної сфери до наявного переліку загроз так чи інакше додаватиме нові й нові, невпинно збільшуючи їх загальну кількість. З точки зору державно-управлінської практики такий підхід до забезпечення національної безпеки неможливо визнати продуктивним.

Саме тому Закон України від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України» не фіксує математично визначеної кількості загроз у чітко зафіксованих сферах, як це було у Законі 2003 р. Новий законодавчий акт пропонує «широкий» підхід щодо визначення загроз: «Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки й оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки й оборони, які схвалюються Радою національної безпеки й оборони України і затверджуються указами Президента України» [8]. На наш погляд, у новому Законі враховано саме гібридний характер накопичення загроз, сукупність яких цілком обґрунтовано може розглядатися як пролог (підготовча фаза) гібридної війни. Остання

аж ніяк не вписується у кількісні трафарети війн попередніх історичних епох.

Гібридність війни серед іншого означає нестандартність, несподіваність, розмитість, невизначеність дій сторін, відсутність чітких кордонів між процесами та явищами, різноплановість та різновекторність перебігу політичних (воєнно-політичних) процесів, нечіткість суб'єкт-об'єктного каркасу воєнних зіткнень, відмову від нормативно-правових та моральних регуляторів під час проведення бойових акцій, складність процесу побудови батальної та посередницької (примирювальної) взаємодії сторін, яка явно перевищує її тактичні схеми тощо.

Висновки. Політичні системи суспільств перебувають у стані неупинних змін. Як правило, динамічні показники їх розвитку є визначальними в оцінці поточних та перспективних політичних подій. Важливо розрізняти легітимні зміни політичних систем (вибори, призначення посадових осіб, оновлення законодавства, визначення стратегічних орієнтирів суспільного та державного розвитку, пропозиція нових форматів взаємодії держави з громадянським суспільством тощо), а також нелегітимні впливи на політичну систему, що передбачають її послаблення й навіть руйнування.

На основі теорії суспільства ризику (У. Бек, Е. Гіденс) виникла гносеологічна можливість усвідомлення деструктивних впливів (як внутрішнього, так і зовнішнього походження) на політичну систему. Найбільш прийнятним для цього вбачається аналіз адресованих їй викликів, загроз і небезпек, що продуктивно здійснювати в межах теорії національної безпеки. Гібридну війну слід розуміти як процес невпинного продукування конкретним політичним системам максимально можливої кількості загроз і небезпек у найбільш важливих сферах. Під тиском цих загроз суспільство (як очікує ініціатор гібридної війни) виявиться дезорієнтованим та фрагментованим, а держава втратить свою інституційну та функціональну дієздатність, знизить ефективність практичних рішень, стане предметом активної критики з боку незадоволених громадян та, як наслідок, постане перед необхідністю або зникнення, або інтеграції в політичну систему суспільства, що перемогло.

Гібридна війна Росії проти України, активна фаза якої розпочалась у 2014 р., засвідчила недостатню готовність тогочасної української політичної системи до протидії ворогу. Разом із тим вона продемонструвала здатність політичної системи до швидкої трансформації з використанням внутрішніх ресурсів та зовнішньої допомоги з метою більш ефективного виконання функцій забезпечення національної безпеки, посилення обороноздатності, прискорення руху у напрямі європейських та євроатлантичних наддержавних інститутів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ: НІСД, 2017. 928 с. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf (дата звернення 03.09.2018).
2. Андрєєв С.С., Рудич Ф.М., Буцевицький В.С. Політична система суспільства. Політологічний енциклопедичний словник. / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. / Пер. с нем. В. Седелника, Н. Федоровой. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. / Пер. з англ. Н. Поліщук. Київ: Альтпрес, 2004. 100 с.
5. Глазунова Н. Політична система суспільства. Соціологічна енциклопедія. / Укладач В. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.
6. Горбатенко В.П. Вивчення механізмів і принципів функціонування вітчизняної політичної системи. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень. Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. / За ред. О. Рафальського та ін. Київ: Парлам. вид-во, 2016. 704 с.
7. Кривошеїн В. Політична система. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації. / За наук. ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 779 с.
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531 (дата звернення 21.09.2018).
9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 01.10.2018).
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6.05.2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 10.10.2018).
11. Ризик. Короткий оксфордський політичний словник. / За ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ.: Основи, 2006. 790 с.
12. Рудич Ф.М. Політична система суспільства. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 4. Київ: Українська енциклопедія, 2002. 720 с.
13. Сьтнік Г.П. Вызов национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. / Под ред. Г.П. Сьтніка. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 496 с.
14. Сьтнік Г.П. Опасность. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. / Под ред. Г.П. Сьтніка. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 496 с.
15. Сьтнік Г.П. Паспорт угрозы национальной безопасности. Государственное управление в сфере

национальной безопасности: словарь-справочник. / Под ред. Г.П. Сьтніка. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 496 с.

16. Сьтнік Г.П. Система обеспечения национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. / Под ред. Г.П. Сьтніка. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 496 с.

17. Сьтнік Г.П. Угрозы национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. / Под ред. Г.П. Сьтніка. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 496 с.

18. Political system URL: <https://www.britannica.com/topic/political-system/Introduction> (дата звернення 22.08.2018).

REFERENCES:

1. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslania Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2017 rotsi". Kyiv: NISD, 2017. 928 s. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf (data zvernennia 03.09.2018) [in Ukrainian].
2. Andrieiev S.S., Rudych F.M., Butsevtskyi V.S. Politychna systema suspilstva. Politolohichni entsyklopedychni slovnyk. / Za red. Yu.S. Shemshuchenka, V.D. Babkina, V.P. Horbatenka, [Political system of society, Political Science. Encyclopedic Dictionary. / Ed. Y.S. Shemshuchenko V.D. Babkin, V.P. Gorbatenko]. Kyiv: Heneza, 2004. 736 s. [in Ukrainian].
3. Beck U. Obshchestvo ryska. Na puty k druhomu modernu. / Per. s nem. V. Sedelnyka, N. Fedorovi, [Risk Society. Towards another modernity (trans. by V. Sedelnik, N. Fedorova)] Moskva: Prohress-Tradytysia, 2000. 384 s. [in Russian].
4. Giddens A. Nestrymnyi svit: yak hlobalizatsiia peretvoriuie nashe zhyttia. Per. z anhl. N. Polishchuk [The Unstoppable World: How Globalization Turns Our Life / A. Giddens (trans. by N. Polishchuk)]. Kyiv: Altpres, 2004. 100 s. [in Ukrainian].
5. Hlazunova N. Politychna systema suspilstva, Sotsiolohichna entsyklopediia. / Ukladach V. Horodjanenko. [Political System of Society. Sociological Encyclopedia. / Compiled by V. Gorodyanenko]. Kyiv: Akademvydav, 2008. 456 s. [in Ukrainian].
6. Horbatenko V.P. Vyvchennia mekhanizmv i pryntsyypiv funktsionuvannia vitchyznianoj politychnoi systemy. Politychna nauka v Ukraini. 1991–2016: u 2 t. T. 2. Teoretyko-metodolohichni zasady i kontseptualni pidsumky vitchyznianskykh doslidzhen. In-t polit. i etnonats. doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. / Za red. O. Rafalskoho ta in. [Political Science in Ukraine. 1991–2016: 2 t. T. 2. Theoretical and methodological principles and conceptual results of domestic research. In-t flight. and ethnonats researches by I.F. Kurasa National Academy of Sciences of Ukraine. / Ed. O. Rafalsky and others]. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 2016. 704 s. [in Ukrainian].
7. Kryvoshein V. Politychna systema. Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I–IV rivniv akredytatsii. / Za nauk. red. N.M. Khomy. [Political Science: An Educational Encyclopedic Dictionary for Students of Universities of I–IV Accreditation Levels. / Ed. N.M. Khomy]. Lviv: «Novyi Svit-2000», 2014. 779 s. [in Ukrainian].

8. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531 (data zvernennia 21.09.2018). [in Ukrainian].

9. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. [On the Fundamentals of National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 19, 2003]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (data zvernennia 01.10.2018). [in Ukrainian].

10. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6.05.2015 r. "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 r. N 287/2015. [About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 6, 2015 "On the Strategy of National Security of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated 05/26/2015 № 287/2015]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (data zvernennia 10.10.2018). [in Ukrainian].

11. Ryzyk. Korotkyi oksfordskyi politychnyi slovnyk. / Za red. I. Maclina, A. Macmillana. [Risk. Short Oxford Political Dictionary]. Kyiv.: Osnovy, 2006. 790 s. [in Ukrainian].

12. Rudych F.M. Politychna systema suspilstva. Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. T. 4. [Political system of society. Legal Encyclopedia: In 6 v. V. 4]. Kyiv: Ukrain-ska entsyklopediia, 2002. 720 s. [in Ukrainian].

13. Sytnik G.P. Vyizov natsionalnoy bezopasnosti. Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsionalnoy bezopasnosti: slovar-spravochnik. / Pod red. G.P. Sytnika. [Threats to national security. State management in the sphere of national security: a dictionary-directory. /

Ed. G.P. Sytnik]. Kiev: NAGU pri Prezidente Ukrainyi, 2012. 496 s. [in Russian].

14. Sytnik G.P. Opasnost. Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsionalnoy bezopasnosti: slovar-spravochnik. / Pod red. G.P. Sytnika. [Threats. State management in the sphere of national security: a dictionary-directory. / Ed. G.P. Sytnik]. Kiev: NAGU pri Prezidente Ukrainyi, 2012. 496 s. [in Russian].

15. Sytnik G.P. Pasport ugrozyi natsionalnoy bezopasnosti. Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsionalnoy bezopasnosti: slovar-spravochnik. / Pod red. G.P. Sytnika. [Passport of Threat of National Security. State management in the sphere of national security: a dictionary-directory. / Ed. G.P. Sytnik]. Kiev: NAGU pri Prezidente Ukrainyi, 2012. 496 s. [in Russian].

16. Sytnik G.P. Sistema obespecheniya natsionalnoy bezopasnosti. Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsionalnoy bezopasnosti: slovar-spravochnik. / Pod red. G.P. Sytnika. [Providing system of national security. State management in the sphere of national security: a dictionary-directory. / Ed. G.P. Sytnik]. Kiev: NAGU pri Prezidente Ukrainyi, 2012. 496 s. [in Russian].

17. Sytnik G.P. Ugrozyi natsionalnoy bezopasnosti. Gosudarstvennoe upravlenie v sfere natsionalnoy bezopasnosti: slovar-spravochnik. / Pod red. G.P. Sytnika. [Threads to national security. State management in the sphere of national security: a dictionary-directory. / Ed. G.P. Sytnik]. Kiev: NAGU pri Prezidente Ukrainyi, 2012. 496 s. [in Russian].

18. Political system. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-system/Introduction> (data zvernennia 22.08.2018). [in English].

The reasons for transformations of political systems: security approach

Smolyanyuk Volodymyr Fedorovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head at the Department of Political
Science and National Security
of Vadym Hetman Kyiv National Economic
University
Prospect Peremohy, 54/1, Kyiv, Ukraine

Biloshytskyi Volodymyr Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Assistant Professor at the Department of
Military Training
of National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Verkhnohlyuchova str., 4, Kyiv, Ukraine

Krutii Vadym Oleksandrovych

Candidate of Political Sciences, Expert
of Institute of Strategic Communication
and Partnership
Sholem Aleichem str., 11, Kyiv, Ukraine

The political systems of societies of the industrial age are naturally perceived from the standpoint of the "positive" logic of their development (accumulation and distribution of wealth). An analysis of modern post-industrial societies is advisable to build on the basis of the "negative" logic of their development (production and distribution of risks). The hybrid war should be seen as a source (mechanism) of continuous production of multi-level and multidirectional challenges, threats and dangers. Accordingly, the political system must be able to recognize, qualify, and assess challenges and threats (in peacetime), threats and dangers (in wartime) and counteract them. That is why an integral part of political systems is the military organization of the state (in presidential republics) or the security and defense sector (in parliamentary and semi-presidential republics, constitutional monarchies), whose main purpose is the armed opposition to anti-systemic influences.

Key words: political system of society, state, security, call, threat, danger, risk, hybrid war.